

---

**КРАВЕЦЬ В.П.,**  
доктор педагогічних, професор,  
дійсний член НАПН України,  
ректор, завідувач кафедри  
педагогіки та гендерної рівності,  
Тернопільський національний  
педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка,  
м.Тернопіль

## ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА: ВИМІРИ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

*У статті висвітлюються особливості становлення гендерної педагогіки в умовах сьогодення, її роль у забезпеченні національного механізму паритетної демократії в Україні (інституціоналізація гендерних знань в соціогуманітарному просторі, створення гендерних центрів, студій, лабораторій та кафедр, впровадження інноваційних гендерно-освітніх технологій).*

**Ключові слова:** гендерна педагогіка, гендерний порядок, гендерні дослідження, гендерно-освітні технології, паритетна демократія.

*В статье освещены особенности становления гендерной педагогики в современных условиях, ее роль в обеспечении национального механизма паритетной демократии в Украине (институционализация гендерных знаний в социогуманитарном пространстве, создание гендерных центров, студий, лабораторий и кафедр, внедрение инновационных гендерно-образовательных технологий).*

**Ключевые слова:** гендерная педагогика, гендерный порядок, гендерные исследования, гендерно-образовательные технологии, паритетная демократия.

*The article deals with the peculiarities of gender pedagogics formation under the present-day conditions and its role in the national mechanism of providing parity democracy in Ukraine (institutionalization of gender knowledge in sociohumanitarian area, creating gender centers, workshops, laboratories, departments, adoption of innovation gender educational technologies).*

**Key words:** gender pedagogic, gender order, gender knowledge, gender education technologies, parity democracy.

Початок третього тисячоліття характеризується загостренням боротьби за соціальну рівність як в Україні, так і в світовій спільноті, оскільки в умовах глобалізації зростає вплив міжнародного жіночого руху, інтеграція людства в усі сфери життя, його інтелектуалізація та гуманізація, зменшується вплив фактору статі на життєдіяльність індивіда. При цьому гендерна рівність розглядається невід'ємною умовою забезпечення основоположних прав і свобод людини.

Викликом часу є необхідність майже перманентної перебудови педагогічної парадигми та її адаптації до нових реалій й вимог гендерної соціалізації підростаючого покоління. Дослідження гендерних проблем і становлення суспільства паритетної демократії в нашій державі набуває актуальності у зв'язку з національними та європейськими особливостями, що передбачає реформування системи вищої освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів, набуття ними гендерних компетенцій відповідно до вимог Болонського процесу та стратегій державної гендерної політики, її інституціоналізацію та інтенсифікацію (стаття 24 Конституції України, Закони України "Про освіту", „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (5.09.2005 р.), Державна програма утвердження гендерної рівності на період до 2016 року (2012 р.)).

Згідно з міжнародними зобов'язаннями, в Україні до 2015 року планується забезпечити статеve співвідношення жіночої статі у представницьких органах влади і на вищих щаблях вертикалі влади не менше 30%, скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків, усунути гендерну різницю у початковій та середній освіті, що передбачає не тільки юридичну, а й фактичну рівноправність хлопчиків і дівчаток у навчально-виховному процесі, інтеграцію гендерного підходу в освітянську практику з метою розви-

тку егалітарної свідомості зростаючої особистості. У «Білій книзі національної освіти України (2010) зазначається, що стратегічною домінантою підготовки вчителя до підвищення якості учіння є його педагогічна майстерність, що в контексті реалізації компетентнісної парадигми передбачає осмислення власної позиції в гендерній поведінці, підвищення гендерної обізнаності та гендерної чутливості [1]. Проблема гендерної просвіти є актуальною не тільки для педагогічного спрямування процесу соціалізації дітей та юнацтва в освітніх закладах, але й для широкого загалу. Адже від проектування й моделювання культурно-освітнього гендерного простору залежить те, як сприйматимуться ідеї рівноправ'я статей.

Проблема гендерної соціалізації особистості, підготовки учнівської молоді до сімейного життя, гендерного та сексуального виховання є важливим напрямком психолого-педагогічних досліджень (Т.Говорун, І.Кон, В.Кравець, О.Кікінежді, О. Сухомлинська, Т. Голованова, Т. Дороніна, І. Іванова, О. Каменська, О. Луценко, О.Петренко, О. Цокур та ін. учені). Проте на сьогодні можна констатувати недостатню ефективність впровадження гендерних підходів до виконання освітньою системою своїх гендерно-просвітницьких функцій. Гендерна складова не стала предметом повсякчасної уваги вчителів, вихователів, методистів, шкільних психологів, соціальних педагогів. Дана проблема є однією з найменш розроблених у вітчизняних дослідженнях, що пов'язане передусім із відносним новаторством гендерно-чутливого підходу в освітню практику, неоднозначним трактуванням як гендерної термінології, так і її змістовного наповнення, що і зумовило мету даної статті – розкрити особливості сучасної гендерної педагогіки у нових суспільних трансформаціях.

Гендерні дослідження вивчають динаміку змін чоловічих і жіночих ролей

у суспільстві й культурі, розробляють перспективну стратегію досягнення фактичної рівності можливостей жінок і чоловіків. Коли на законодавчому рівні ця проблема була вирішена, виявилось, що фактична нерівність за ознакою статі, проте, збереглась у всіх сферах життя. Гендерні дослідження привели до розуміння того, що проблема нерівності набагато глибша, ніж це уявлялось; що вона впирається у відтворення нерівності можливостей. Перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних ролей, конфлікт між давнім дихотомічним їх розподілом та новими, егалітарними викликами до них. У сучасному українському гендерному порядку відтворюються численні радянські взірці. Гендерні ролі інтерпретуються як наслідок природних статевих відмінностей. При цьому зберігається і стереотип «працюючої матері», «криза маскулінності», що розповсюджується на нові покоління чоловіків, не здатних у ринкових умовах виконувати роль годувальника сім'ї. Рішення багатьох проблем очікується від держави, соціальна політика якої визнається неефективною. Конкуренція старого і нового гендерних порядків створюють ситуацію невизначеності і багатоваріантності.

Потужним засобом, за допомогою якого суспільство відтворює гендер і соціальні стосунки, є система освіти. Аналіз педагогічної літератури зі статевого виховання свідчить, що вітчизняна школа ніколи не була «безстатевою», як часто говорили. Навпаки, школа через навчально-виховний процес і педагогічну взаємодію активно реалізувала статево-рольову парадигму гендерної соціалізації учнів. Саме школі, на думку багатьох феміністських дослідниць, належить заслуга проведення ідей про природно-рольову обмеженість жінок, формування комплексів професійної неповноцінності і соціальної депривації дівчат.

Щодня збільшується кількість уче-

них, які сприймають парадигму гендерного підходу в педагогіці. Привабливим для них є те, що гендерний підхід орієнтований на формування і створення рівних, незалежних від статевої ознаки можливостей самореалізації людини в різних сферах життєдіяльності, у виконанні статево-рольових функцій чоловіка і жінки, подружніх партнерів, батька і матері, сексуальних партнерів. Однак гендер у педагогіці поки-що сприймається як наукова екзотика. А відсутність повноцінного гендерного виховання і сексуальної просвіти призводить до відхилень у формуванні особистості, нещасних шлюбів, а іноді й до серйозних психічних дисфункцій.

Сьогодні проблема гендерної та сексуальної соціалізації, дошлюбної та перинатальної підготовки молоді стає надзвичайно актуальною. Знання об'єктивних і суб'єктивних, соціальних і особистісних чинників її актуалізації, їх врахування у педагогічній діяльності дозволить уникнути манівців у формуванні повноцінного сім'янина: невідповідність між статевим і соціальним дозріванням молоді; урбанізація суспільства і пов'язана з нею інтенсифікація спілкування; непередбачена демографічна політика держави і як результат – неправильна репродуктивна орієнтація молоді; низька контрацептивна культура населення України; нестабільність сім'ї; фемінізація чоловіків та маскулінізація жінок. Спільне навчання і спільна трудова діяльність чоловіків і жінок до певної міри нівелюють також традиційні відмінності в нормах їх поведінки і психології. Відбувається процес взаємонабуття соціальних властивостей обох статей. Але воно повинно мати розумні межі і саме перехід за ці межі, характерний сьогодні, хвилює соціологів і педагогів. Все частіше говорять про те, що жінка нерідко втрачає властиву їй жіночність, стає різкою, грубою, авторитарною, бере на себе роль лідера в сім'ї, переймає чоловічу силову манеру вирішувати конфлікти, стає агресивною.

В той же час у багатьох юнаків і чоловіків культивується невластива (за існуючими критеріями) чоловічій статі делікатність, надмірна витонченість манер.

Причини фемінізації і маскулінізації слід шукати в дефектах виховання. Лише успішне вирішення цієї непрості педагогічної проблеми може забезпечити ефективну підготовку молоді до подружнього життя, креативної самореалізації у професійному та особистому житті.

Конституція України, що втілила основні напрями і перспективи світового розвитку, юридично закріпила права та свободи громадян обох статей, які рівні перед законом. Навіть на рівні конституційно-правових норм про гендерну рівність ідея гендерного квотування ще важко сприймається в Україні структурами, від яких залежить прийняття відповідної правової норми. Тому в країні ще не досягнуто мінімальних меж представництва (квот) в органах влади ні на загальнодержавному, ні на місцевому рівнях.

Підвищення освітнього рівня, розширення наукових знань населення як дорослого, так і дитячого – необхідна умова зрушень у розвитку гендерної свідомості чоловіків та жінок, виникнення усвідомленої потреби будувати інтимні, сімейні стосунки на кращих взірцях народної педагогіки, етнічної психологічної та сексуальної культури і на засадах партнерства та взаємозамінності.

Гендерний підхід в педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні „фактору статі” у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії вчитель-учень. У різних країнах він носить різну назву: гендерний аналіз, „гендерні лінзи”, гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо (С.Бем, Ш. Берн, І. Бех, Т.Говорун, І.Кон, І.Кльоцина, Л.Штильова та ін.). На нашу думку, взаємозв’язок гендерного та особистісного підходів є основою гуманізації

навчально-виховного процесу, оскільки ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності тощо та релевантним індивідуальному підходу до прояву дитиною своєї ідентичності, бо дає більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки.

Гендерна освіта як ресурс розвитку паритетної демократії набуває особливого значення у вихованні у дітей поваги до іншої статі, чуйності та толерантності у міжстатевій взаємодії, оскільки конструюється і пропагується під гаслом «Через освіту – до рівності!» на всіх рівнях соціалізації особистості – від мікро-до макрорівня. Сьогодні не можна якісно підготувати сучасного педагога без вивчення ним гендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою в демократичних країнах. Як слушно підкреслює Президент Національної академії педагогічних наук України В. Кремень: «Культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами» [5, с.412-413].

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування гендерної культури у дітей та молоді є оновлення прогресивних традицій та впровадження інновацій в контексті спадщини видатних українських педагогів-гуманістів В.Сухомлинського, Г.Ващенко, С.Русової, А.Макаренка, М.Драгоманова, К.Ушинського та ін. як унікальної „гендерної матриці” української освіти, створення культуротворчого соціуму для обох статей на принципах рівноправ’я. Мова йде про визнання самоцінності дитинства, особистісно-орієнтований та системний підхід до гендерної соціалізації дитини.

Аналіз гендерних відносин в українському часопросторі передбачає розробку та впровадження стратегій і

тактик гендерної ідеології у практику школи, апробацію європейської моделі гендерного паритету *в правах і в доступі до ресурсів* (законодавчий простір, життєдіяльність громадян в соціально-економічній сфері, розподіл гендерних ролей (оплачувана і домашня праця і час між чоловіком та жінкою, батьківське страхування, оплачувана відпустка батькам по догляду за дитиною на паритетних началах).

Маючи значний досвід у розвитку гендерного дискурсу у вищій школі (в університеті гендерні дослідження розпочалися з 1999 року), ми розширили коло питань, яке вимагає своєї розробки і досліджень у зв'язку з декларуванням нового педагогічного напрямку, а саме: „Суспільство, стать, гендер” (біологічне і соціальне у гендерній соціалізації, наслідки гендерної асиметрії для розвитку особистості дитини, конструювання технологій впливу соціуму на індивіда з метою формування певної моделі гендерної ідентичності, сутність соціальних трансформацій у стосунках статей тощо); „Гендер і педагогіка” (гендерні аспекти історії школи і педагогіки; гендерний потенціал навчально-виховного процесу, вікові аспекти гендерної соціалізації, критика гендерної тенденційності традиційної школи тощо); „Проблеми впровадження гендерного підходу в роботу школи і сім'ї” (методологія і методика гендерної освіти і виховання, шляхи впровадження гендерної інновації в навчально-виховний процес освітніх установ і сім'ї тощо); „Міжстатеві взаємини” (еволюція гендерної взаємодії, міжстатєва дружба, кохання, сексуальні стосунки); „Дошлюбна підготовка учнівської молоді” (гендерні проблеми сучасної сім'ї; сексуальна культура в сім'ї; гендерні особливості подружніх конфліктів, виконання батьківських ролей тощо); „Гендерний підхід у підготовці вчителів” (виявлення і подолання гендерних стереотипів учителів і студентів педвузів, методи і прийоми їх деконструкції і реконструкції).

Наш багаторічний досвід засвідчив,

що системний підхід, автономність та інтегративність є засадничими щодо впровадження гендерного підходу в освіту. Різноманітність та грантова підтримка гендерних досліджень, конкретний та конструктивний характер ділового партнерства із міжнародними організаціями (ПРООН, ОБСЄ), інтегрування гендеру у обов'язкові дисципліни вузу, підвищення кваліфікації та стажування педагогів, взаємний обмін досвідом з гендерними всеукраїнськими та міжнародними центрами, проведення гендерного аналізу й оцінки в масштабних проєктах, інтерактивне навчання, науково-дослідницька робота молодих науковців, проведення конференцій, семінарів, тренінгів, конкурсів з напрямку «Гендерні дослідження», створення гендерних кафедр, студій, лабораторій тощо цілеспрямовано розширює освітньо-політичне поле гендерної ідеології, сприяє реалізації макроцілі гендерної освіти – позитивним змінам, зміні парадигми від моделі влади і домінування до політики рівних можливостей.

Різноманітність та актуальність тем конкурсних робіт та опублікованих матеріалів у збірниках конференцій є своєрідним «лакмусовим папірцем» щодо важливості формування гендерної обізнаності та гендерної чутливості у студентської наукової еліти, наголошенні на найбільш злободенних проблемах теорії та практики гендерної освіти, які слід ввести у програму, як-от: вирішувати спірні питання у взаємостосунках статей не тільки з позиції психологічного захисту жінок, а й чоловіків, відстежувати порушення гендерної рівноваги, прав і можливостей обох статей з точки зору критичної педагогіки та її підвидів - феміністичної, гендерної педагогіки і, відповідно, уповноваженої освіти.

Розробка нових спецкурсів та гендерних модулів у гуманітарних дисциплінах сприятиме подальшій апробації новітніх методик дослідження набуття школярами гендерної іден-



тичності у рамках навчально-виховного процесу, створенню навчально-методичних кейсів щодо принципів та форм впровадження гендерно-освітніх занять: діалог, дискусії, аналіз конкретних гендерних життєвих ситуацій, гендерні ігри, методи психолого-педагогічної підтримки, методи створення вибору, складання гендерної автобіографії, наративів та ін.

Метою спецкурсів є розвиток гендерної чутливості та обізнаності у студентів та педагогів загальноосвітніх закладів різного рівня: дошкільних, середніх та вищих; підвищення гендерних компетенцій учителів відбуватиметься в процесі активізації роботи гендерних студій в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Інституціоналізація в системі підготовки майбутніх фахівців-педагогів передбачає розширення та оновлення інфраструктури кафедри гендерної педагогіки та науково-дослідного гендерно-освітнього Центру як інструменту ефективного впровадження гендерних підходів в освіту України, що дозволить об'єднати зусилля нау-

ковців, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів, шкільних психологів і соціальних педагогів.

Нові напрямки гендерної освіти та виховання стосуються: розвитку гендерних стратегій в освітньому секторі; проблеми усвідомленого батьківства, системи соціального забезпечення жінок щодо поєднання кар'єри і сім'ї; проблеми охорони здоров'я чоловіків і жінок, вивчення та дієвості механізмів щодо подолання домашнього насильства, проявів „рекламного мислення” в ЗМІ крізь гендерну призму, інноваційних методів виховання гендерної толерантності у етнічній та емігрантських спільнотах, виявлення гендерних груп ризику, крос-культурного дослідження змісту гендерної освіти та виховання у зарубіжних країнах з метою застосування цінних надбань у вітчизняній системі та ін. як важливих чинників екокультурної динаміки глобалізації та розвитку національного механізму забезпечення гендерної рівності, підвищенню громадської обізнаності та чутливості до гендерних питань.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла книга національної освіти України /Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи/ за наук. ред. проф. В.Кравця. – Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених 19 березня 2010 р. – Тернопіль :ТНПУ, 2010. – 152 с.
3. Гендерна освіта: теорія та практика: навчальна програма з інтегрованого курсу для студентів педагогічних вузів / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді // Гендерні стандарти сучасної освіти. Збірка рекомендацій. – Частина 3. – К., 2011.– С. 9-72.
4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навч. пос. –Тернопіль.: Джура, 2003. – 416 с.
5. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень. – К.: Пед. думка, 2009. – 520 с.